

УДК 351.340.6

В. В. Федчишина,

к. е. н., с. н. с., завідувач лабораторії організації науково-дослідних робіт та координації діяльності підвідомчих підрозділів, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз

КЛЮЧОВА РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

V. Fedchyshyna,

head of laboratory of organization of scientific research works and of coordination of activities of subordinate divisions of Kyiv Research Institute of Forensic Science

THE KEY ROLE OF THE STATE CONTROL OF THE JUDICIAL-EXPERT ACTIVITY IN PROTECTING HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

У статті проаналізовано міжнародні документи Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи, що утверджують право кожної людини на справедливий суд, а також рівність усіх перед судом. Досліджено запровадження механізму гармонізації правової системи України з нормами й стандартами Ради Європи. Наголошено, що формування та функціонування системи державного управління судово-експертною діяльністю у забезпеченні захисту прав і свобод людини стане цінним інструментом в пошуках правди і справедливості. Обґрунтовано, що основним джерелом визначених завдань при проведенні судових експертиз та експертних досліджень є Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, які допомагають раціоналізувати використання можливих законодавчо-правових засобів і методів доказу прав людини. Розкрито зміст основних завдань при проведенні експертиз: почеркознавчої експертизи; авторознавчої експертизи; технічної експертизи документів; балістичної експертизи; трасологічної експертизи; дактилоскопічної експертизи; експертизи слідів; експертизи замикальних та запобіжних пристроїв; експертизи холодної зброї; трасологічної експертизи слідів транспортних засобів; фототехнічної експертизи; портретної експертизи; експертизи відео-звукозапису та ін.

The article analyzes the international documents of the United Nations and the Council of Europe, affirm the right of every person to a fair trial and equality of all before the court. Investigated the introduction of a mechanism of harmonization of the legal system of Ukraine with the norms and standards of the Council of Europe. Noted that the formation and functioning of the system of state management of the judicial-expert activity in protecting human rights and freedoms will be a valuable tool in search of truth and justice. It is substantiated that the main source of certain tasks in the course of legal expertise and expert research expertise of the Scientific and methodical recommendations on preparation and appointment of forensic examinations and expert studies, which help to rationalize the use of available legal means and methods of evidence of human rights. Contents of the main tasks during examinations: signature investigation; author expertise; technical expertise; ballistic expertise; trasological examination; fingerprint expert; examination of traces; the examination and safety locking devices; examination of cold weapons; trackal examination of traces of vehicles; фототехнічної examination; portrait examination; the examination of video recording and other.

Ключові слова: державне управління, система державного управління, судова експертиза, судово-експертна діяльність, права людини.

Key words: public administration, public management system, forensics, forensic-expert activity, human rights.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. За Конституційною нормою права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і за-

безпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, стаття 3]. Основні права і свободи людини вже вийшли за межі об'єктів внутрішньої компетенції однієї держави. Це — справа всього міжнародного співтовариства.

Розвиток сучасних демократій є переконливим свідченням того, що навіть для найбільш розвинених

держав з тривалими правовими традиціями і високим рівнем правової культури потреба в удосконаленні державного управління щодо захисту прав людини не втрачає пріоритетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що наукові дослідження в контексті формування та функціонування системи державного управління судово-експертною діяльністю щодо забезпечення захисту прав і свобод людини, практично відсутні.

Глобалізаційні процеси, охоплюючи різноманітні сфери життя і діяльності людини, нації і держави спонукають до визначення пріоритетів суспільного розвитку і у державі, і на міжнародній арені.

Тому сьогодні існує нагальна потреба консолідації зусиль науковців в галузі наук з державного управління щодо ознайомлення громадськості із ключовою роллю державного управління судово-експертною діяльністю, щодо зростаючої ролі широкого спектру інтересів у вирішенні домінуючої проблематики захисту прав людини в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті дослідити ключову роль державного управління судово-експертною діяльністю у забезпеченні захисту прав людини в Україні, визначити основні пріоритети діяльності та окреслити перспективи їх розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Україна є учасником більшості міжнародних угод у сфері захисту прав людини, що стали частиною національного законодавства. Упроваджуючи демократичні цінності, Міжнародними документами, головними та юридично обов'язковими для України, що утворюють право кожної людини на справедливий суд, а також рівність усіх перед судом, є документи Організації Об'єднаних Націй, якій належить провідна роль у питаннях захисту прав людини, а саме:

— Загальна декларація прав людини (1948 р.);

— Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);

— Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) та Факультативні протоколи до нього.

Україна як одна з держав — засновниць Організації Об'єднаних Націй брала участь у розробці Загальної декларації прав людини.

Документом Ради Європи у питаннях захисту прав людини є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) (1950 р.), ратифікована Україною 17.07.1997 р., набула чинності 11.09.1997 р.

Це міжнародно-правові акти, що утворюють Міжнародну хартію прав людини.

Отже, Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) — це частина чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і які є частиною національного законодавства України [2, стаття 9].

У преамбулі Загальна декларація прав людини, проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єд-

наних Націй і підписана 10 грудня 1948 "...провозглашает настоящую Всеобщую Декларацию прав человека в качестве задачи, к выполнению которой должны стремиться все народы и все государства с тем, чтобы каждый человек и каждый орган общества, постоянно имея в виду настоящую Декларацию, стремились путем просвещения и образования содействовать уважению этих прав и свобод и обеспечению, путем национальных и международных прогрессивных мероприятий, всеобщего и эффективного признания и осуществления их как среди народов государств — членом Организации, так и среди народов территорий, находящихся под их юрисдикцией" (текст надається російською мовою, яка є офіційною мовою Організації Об'єднаних Націй) [2].

У результаті глибоких демократичних перетворень, що відбулися на Європейському континенті на тлі Другої світової війни, у 1949 році була заснована Рада Європи — міжнародна регіональна організація європейських держав, які проголосили своєю метою розширення демократії, зближення усіх народів Європи, захист прав людини, співробітництво з основних питань права, культури, освіти, інформації, охорони навколишнього середовища. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) сьогодні на повних підставах оцінюється як одне з найбільших досягнень Ради Європи. Вона являє собою фундаментальну основу всього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав і свобод людини, її законних інтересів та потреб [3].

Україна зі вступом 9 листопада 1995 року до Ради Європи, ставши повноправним її членом, підписала Конвенцію. З набранням Конвенцією чинності, після її ратифікації 17 липня 1997 року Верховною Радою, Україна визнала для себе обов'язковою юрисдикцію Європейського суду. В Україні було запроваджено механізм гармонізації правової системи нашої держави з нормами й стандартами Ради Європи [3].

У демократичній державі організаційно-правовою гарантією зазначених доміант захисту прав людини є незалежний від державних або партійних органів суд. Саме тому однією з головних засад формування й діяльності демократичної правової держави вважається право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [4, стаття 6].

Метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами, і одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод.

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції [4, стаття 1].

Верховенство права є спільною спадщиною Високих Договірних Сторін.

На підставі Конвенції, для гарантування та захисту прав громадян держав-членів Ради Європи засновано Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який контролює дотримання державами положень Конвенції, розглядаючи заяви громадян з приводу порушення їх конвенційних прав.

Однак декларативний характер окремих положень міжнародних договорів, колізії між ними та положення міжнародних договорів, недосконалість законодавства

створюють об'єктивні складності в процесі державного управління.

Спільні інтереси різних держав, передусім при забезпеченні безпеки і правопорядку збереження прав людини, в дотримання вимог преамбули Віденської конференції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р., беручи до уваги принципи міжнародного права, втілені у Статуті Організації Об'єднаних Націй, зокрема, загального поважання і додержання прав людини й основних свобод для всіх.

На думку багатьох вчених, серед ключових проблем сучасного пізнання є недостатність широкого спектру наукових знань.

Аргументами на підтримку цієї думки є здійснення науково обгрунтованої судово-експертної діяльності — специфічного виду людської праці.

Важливе значення для вдосконалення рівня національного правосуддя, як і правосуддя, що здійснюється на міжнародному рівні щодо забезпечення прав людини, належить дослідженню експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства, тобто, проведенню судової експертизи [5] (ст. 1 У СЕ).

Науково-технічний прогрес сприяє процесу диференціації та інтеграції наукових знань. Відкриваючи нові можливості в науці і техніці, забезпечується формування результатів судово-експертної діяльності як могутніх важелів у встановленні істини у справі. Цей феномен державного управління судово-експертного забезпечення правосуддя пояснюється не обмеженістю якихось повноважень, а загальним процесом об'єднання державою всіх зусиль на захист та відстоювання прав людини.

Наукові дослідження в контексті формування та функціонування системи державного управління судово-експертною діяльністю у забезпеченні захисту прав і свобод людини стали цінним інструментом в пошуках правди і справедливості.

У суспільстві дослідження судової-експертизи встановлювали істину у забезпеченні прав людини і в офіційній системі правосуддя США, і міжнародного трибуналу, і в роботі комісій по правах людини.

Така діяльність передбачає використання спеціальних знань, отриманих унаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науково-практичному рівню.

Тому дієвість гарантування та захисту прав громадян перевірено практичним досвідом, зокрема, однією із обов'язкових умов успішної інтеграції судово-експертної діяльності на світовому рівні є поєднання союзу науки і практики.

У широкому розумінні мета судово-експертного забезпечення полягає в тому, щоб на підставі загальних положень теорії судової експертизи, нормативних правових актів, що регламентують експертну діяльність, на основі спеціальних знань задовольняти потреби державних та судових органів, що здійснюють діяльність у сфері правосуддя, органів дізнання, та досудового слідства, юридичних та фізичних осіб, громадян України, що перебувають під юрисдикцією ЄСПЛ.

Також основним джерелом визначених завдань при проведенні судових експертиз та експертних досліджень експертиз є Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [6], які допомагають раціоналізувати використання можливих законодавчо-правових засобів і методів доказу прав людини.

Зокрема при проведенні експертиз:

— до основних завдань почеркознавчої експертизи належать питання вирішення ідентифікації виконавця рукописного тексту, деякі не ідентифікаційні завдання, зокрема встановлення факту виконання рукопису під впливом будь-яких природних, штучних збиваючих факторів, у незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідуванням почерку іншої особи; визначення статі виконавця, вікової групи тощо;

— основним завданням авторознавчої експертизи є ідентифікація автора тексту. Вирішуються ідентифікаційні завдання щодо ототожнення особи автора тексту, а також неідентифікаційні завдання (діагностичні) завдання про умови складання тексту, факт викривлення ознак писемного мовлення тощо, класифікаційні завдання про місце формування мовленнєвих навичок, рідну мову, освіту автора документа;

— технічна експертиза реквізитів документів встановлює факти і внесення змін до документів способом підчистки, травлення, дописки, переклеювання фотокарток, літер тощо та виявлення їх первинного змісту; виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів чи зображень на різних матеріалах, на обгорілих та згорілих документах, якщо папір, на якому вони зображені, не перетворився на попіл; встановлення виду та ідентифікація приладів письма за штрихами, цілого за частинами документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки; визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються. Ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, виготовила зображення відтиску печатки за особливостями навичок виконавця;

— до основних завдань балістичної експертизи належать установлення конкретного екземпляра вогнепальної зброї за слідами на стріляних кулях, шроті, картечі, гільзах; визначення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї і боєприпасів, технічного стану зброї, боєприпасів і придатності їх до стрільби; установлення можливості пострілів без натискання на спусковий гачок, належності саморобних стріляючих пристроїв і патронів до них до вогнепальної зброї і боєприпасів, способу виготовлення саморобних вогнепальних пристроїв, обставин, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів, відстані, з якої стріляли, напрямку пострілу, взаємного положення зброї та перешкоди тощо);

— основними завданнями трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами — відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностика (установлення властивостей, станів) об'єктів; ситуалогічні зав-

дання (установлення механізму слідоутворення тощо), інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів;

— основним завданням дактилоскопічної експертизи є ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на місці події та не ідентифікаційні завдання, пов'язані з визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, іншими характеристиками слідоутворювального об'єкта;

— основним завданням експертизи слідів злому, інструментів, виробів масового виробництва є встановлення механізму або способу злому, типу виробу, що залишив слід, способу його виготовлення тощо;

— основними завданнями експертизи замикальних та запобіжних пристроїв є встановлення факту і способу відмикання (злому) пристрою, а для пломб, крім того, — ідентифікація пломбувальних лещат;

— основним завданням експертизи холодної зброї є установлення належності до холодної зброї ножів, кинджалів, кастетів та способів їх виготовлення;

— до основних завдань трасологічної експертизи слідів транспортних засобів належить ідентифікація (ототожнення) конкретної одиниці транспортного засобу за частинами та слідами, що залишені його частинами; діагностика (установлення властивостей та стану об'єктів) та ситуаційні завдання (установлення механізму слідоутворення, механізму взаємодії транспортного засобу з іншими об'єктами);

— основними завданнями фототехнічної експертизи є ідентифікація знімальної апаратури типу (марки) фото і кіно-матеріалів, які застосовуються для зйомки і для виготовлення фотознімків і кінофільмів, визначення технологічних і технічних характеристик зйомки та виготовлення фотознімків, кінофільмів та відеозаписів;

— основним завданням портретної експертизи є ідентифікація особи (тіла) за фотознімком та відеозаписом;

— основними завданнями експертизи відео-звукозапису є встановлення технічних умов та технології отримання відео звукозапису, ототожнення особи за фізичними параметрами голосу;

— основними завданнями експертизи вибухових пристроїв є визначення виду та факту вибуху, конструкції пристрою та способу його виготовлення;

— до основних завдань експертизи матеріалів, речовин та виробів належить встановлення волокон і волонистих матеріалів, лакофарбових матеріалів і покриттів, нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;

— біологічна експертиза досліджує об'єкти рослинного та тваринного походження;

— завданнями авто-технічної експертизи є встановлення несправностей транспортного засобу, які загрожували безпеці руху, причин їх утворення та часу виникнення; встановлення механізму ДТП, швидкість руху транспортних засобів;

— основним завданням транспортно-трасологічної експертизи є ідентифікація за слідами, залишеними транспортним засобом, визначення місця зіткнення і місця наїзду на перешкоду (пішохода), установлення механізму утворення слідів;

— основними завданнями будівельно-технічної експертизи є визначення вартості нерухомого майна та майнових прав на нього, відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва, технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів; можливості розподілу об'єктів нерухомого майна та розробка варіантів розподілу;

— земельно-технічна експертиза визначає відповідність розробленої технічної документації на земельні ділянки, фактичного землекористування земельними ділянками та можливих варіантів підходу та проїзду до земельних ділянок, встановлення земельного сервіту, оцінка земельних ділянок;

— основними завданнями пожежно-технічної експертизи є визначення причин, умов та процесів, часу та шляхів виникнення пожежі; визначення обставин, які сприяли цьому, відповідність технічного стану об'єкта протипожежним нормам;

— основними завданнями експертизи з охорони праці та безпеки життєдіяльності є встановлення причин та наслідків нещасного випадку, аварії, відповідності дій певних осіб вимогам нормативно-технічних документів, що регламентують безпечний хід виконання робіт, установлення причинно-наслідкового зв'язку між діями певних осіб та настанням нещасного випадку, аварії;

— до основних завдань електротехнічної експертизи належать встановлення причин виникнення аварійних режимів в електричних мережах та електрообладнанні, вплив цих режимів на роботу електроприладів та електробезпеку людини, аналіз роботи електроустановок та їх відповідність нормативним вимогам;

— до основних завдань експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів належать установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів, обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку;

— основними завданнями економічної експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності є визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, відображення в обліку господарських операцій, відображення в податковому обліку; визначення документальної обґрунтованості, аналізу показників фінансового стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості тощо); цільового витрачання бюджетних коштів; документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди та оформлення банківських операцій;

— основними завданнями товарознавчої експертизи є визначення вартості та змін показників якості товарної продукції; способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника; відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції;

— до основних завдань авто-товарознавчої та транспортно-товарознавчої експертизи належить визначен-

ня ринкової вартості колісних транспортних засобів, їх складових, розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісних транспортних засобів;

— основним завданням експертизи об'єктів інтелектуальної власності є визначення властивостей цих об'єктів, до яких належать об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права і суміжних прав;

— психологічна експертиза встановлює особливості психічної діяльності та їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки;

— екологічною експертизою досліджуються екологічні ситуації, діючі об'єкти та комплекси, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища; документація щодо генетично модифікованих організмів, які призначаються для використання у відкритій системі.

Це далеко не повний перелік питань, відповіді на які лежать у площині наукових інтересів дослідників різних галузей науки, акцент зроблено на ті види судово-експертної діяльності, до яких в Україні виявляється підвищений інтерес. Саме ці проблеми були покладені в основу написання статті.

ВИСНОВКИ

На парламентських слуханнях у сесійній залі Верховної Ради "Стан дотримання прав людини в Україні" 12 червня 2013 року представники влади, висловивши занепокоєння станом дотримання прав людини в Україні та наголосивши на низці серйозних проблем, що існують у нашій державі розповіли про системні недоліки в цій сфері: між законодавчим декларуванням прав людини та їх фактичним забезпеченням існує багато перешкод, подолання яких вбачається одним з головних завдань у галузі прав людини.

Сьогодні, в період глобалізації, важливою запорукою захисту прав людини в Україні є необхідність підвищення зростаючою ролі державного управління у забезпеченні їх незалежною, кваліфікованою і об'єктивною судовою експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Досліджуючи загальні процеси формування системи захисту прав людини, яка об'єктивно складається в сучасній Україні, забезпечуючи високі стандарти України як держави-члена Ради Європи, де одним з наріжних каменів є принцип поваги прав людини, серед факторів сприяння правозахисній діяльності очевидною необхідністю сьогодення є здійснення судово-експертної діяльності на принципах законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження.

Не применшуючи жодним чином важливості вже існуючих публікацій, які досліджують різні аспекти цієї багатоконпонентної наукової проблеми, визначення основних пріоритетів судово-експертної діяльності та окреслення перспектив шляхів їх подальшого вдосконалення, в практичних цілях дозволять попередити помилки у найбільш важливих сферах організації суспільного життя — правосуддя, безпеки, економіки, збереження держави.

Сторічний досвід управління судово-експертною діяльністю в Україні є свідченням теоретичного осмислення і практичного забезпечення науково-обґрунтова-

ної могутньої зброї в пошуках і досягненні правди і справедливості захисту прав людини.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики, є, на перший погляд, розробка рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, які допомагають раціоналізувати використання можливих законодавчо-правових засобів і методів доказу прав людини, зумовлені стрімким зростанням інтересів до цих процесів, розширення переліку досліджуваних особливостей, цілей і завдань участі держави у забезпеченні захисту прав людини в Україні.

Література:

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Загальна декларація прав людини. Декларація, Країни-учасниці, від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенція, Країни-учасниці, від 04.11.1950, № ETS N 005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrmedserv.com/content/view/591/438/lang.ru/>
5. Про судову експертизу: закон України, від 25.02.1994, № 4038-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
6. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України 08.10.98 №53/5, із змінами та доповненнями.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Constitution of Ukraine, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (Accessed 10 January 2014).
  2. The universal Declaration of human rights (1948), "The Declaration, member States", available at http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (Accessed 10 January 2014).
  3. The website of the Ministry of justice of Ukraine, available at: <http://www.minjust.gov.ua/> (Accessed 9 January 2014).
  4. Convention on the protection of human rights and fundamental freedoms. Convention (1950), available at: <http://ukrmedserv.com/content/view/591/438/lang.ru/> (Accessed 8 January 2014).
  5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The law of Ukraine "On court expertise", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (Accessed 8 December 2014).
  6. The Ministry of justice of Ukraine (1998), "Naukovometodychni rekomendatsii z pytan' pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen'", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (Accessed 8 December 2014).
- Стаття надійшла до редакції 19.01.2014 р.*